

1- “Şîr”

Yaratılışın Hz. Âdem ile başladığı bilinmektedir. Yani Allahu Azîmüştân en doğru aynada Zât-ı İlâhîsi ile tecellî etmiş, Hak adı verilen ahadiyetin zuhuru ve Levh-i Mahfuz’da Allah adıyla bilinen, isim ve sıfatların cem’i tecellî etmiştir. Bu tıpkı Hz. Mevlânâ’nın, *Mesnevî*’de anlattığı resim yarışması hikayesine benzer. Duvarın birine Çinliler olağanüstü bir resim yaparlar. Diğerini de Türkler sürekli yontar ve cilâlarlar. Bu kursuz resim, karşı duvardaki pürüzlerinden arınmış ve yontulmuş olan yokluğa yansıdığında, çok daha güzel görünür. İşte isim ve sıfatlarının zâtı ile Allah, ilk yaratılış makamı olan bölünmezlik halinde, Âdem’de tecellî eder. Fakat onu tanımamız için, bu tecellî kâfi değildir. O isim ve sıfatların, nefis kalıbı içerisinde zuhuru gereklidir ki, kişi bu delilden hakîkati idrak etsin. Yani kendini bilmekle, Rabbini bilsin. (Akıl ancak zıtları gördüğü zaman birliği idrak eder.)

Hz. Peygamber “Rahmân’ın nefesinin, Yemen tarafından geldiğini hissediyorum” buyurmuştur. Yemen yönü, nefsin yönü olmak hasebiyle rahmânî nefes nefsi

diriltilir, anlamındadır. Dolayısıyla nefsin dirilişi, Allah'ın rahmetinin tecellisi olduğuna delildir.

İşte bu değerlendirmeden bakıldığında, birinci tecelliden, ikinci bir tecellinin oluştuğunu görürüz. Görülüyor ki, bu ikincilik mecbûrî bir oluşumdur. Yani, Allahü Azîmüşşân, Hz. Mevlânâ'nın deyimi ile sonsuz birliğin ve güzelliğin sahibiyken taşmış ve bu taşma kula bir hediye olarak, yaratılış adı ile ortaya çıkmıştır. Buradaki yaratma kelimesi yoktan var olma anlamına gelmeyip, vardan var olma demektir. Hz. Şît'in zuhuru, ahadiyetin, vahdâniyete dönüşü gibidir. Zîrâ nar gibi olan birlikte, narın taneleri olan isim ve sıfatlar, birlik içinde görünmese de var olduğu bilinir. Âdem'de kemâl noktasındaki birlik, Hâbil ve Kâbil'de celâl ve cemâle ayrıldıktan sonra, Şît'de tekrar kemâle ermiş, Allah'ın lütfu olan bu ikinci tecellî, üfleme ya da nefes kelimesi ile açıklanarak, yaratıcının mânâsının taşıdığını bize tekrar hatırlatmıştır. İbnü'l Arabî'nin 'nefes-i rahmânî' diye değerlendirmesi Allah'ın lütfu olarak isim ve sıfatlarını dirilterek varlık bahşetmesi anlamına gelmektedir.

Ken'an er-Rifâî buyuruyor ki; “Âdem, âlemlerdeki bütün mertebeleri kendinde toplamış olan taayyün-i evvelin icmâlidir.” Bu mertebeye yakîn olan, Sübhân'ın kerimliği ve rahmânî nefestir. Şît ise, Hakk'ın ikinci mertebeden zuhur ettiği mertebedir. Bu fasılda Allah'ın atiyelerinden (hediye, lütuf, ihsan) ve mevhibelerinden (ihsan, sevgi, hediye) bahsolunur. Şît Hazretleri'ne her ne hâl vâki olduysa, külfetsiz ve yorgunluksuz sırf atıye ve mevhibe olarak vâki olmuştur.

Hocamızın da buyurduğu gibi yaşamak Allah'ın bize en büyük ikramıdır. İbnü'l-Arabî *Fütûhat*'ta şöyle der:
“Nefes nedir? diye sorarsan, deriz ki: Nefes, hakikat sultanının yüceliği nedeniyle, Allah'ın kötülüklerini söndürmek için kalp ateşine musallat ettiği bir nurdur.”

Kâşânî ise, “Sevene nefes gerekir, yoksa sevgiye takati yetmeyeceği için perişan olurdu” buyuruyor. Görülüyor ki dünyada yaratılmadan, aşkın izhârı olamaz. Halbuki âlem aşktan zuhur etmiştir. Öyleyse aşk için ikilik gerektiği gibi, mâşuğun âşığa temâsı da gerekir. Yani mâşuk, âşıkta var olmalıdır ki aşk zuhur etsin. Onun için yaratılış bir ikramdır. Hz. Cîlî;

“Hak Sübhanehu ve Teâlâ, mahlukatı gayb âleminden şehâdet âlemine çıkartmak için önce irâde eder, sonra da kudretle onları açığa çıkarır. Zîra Hak'ta irâde, bir nevi kelimeyi sarf edenin nefesindeki irâde ile aynıdır. Kudret de, gayb âleminden müşâhede âlemine çıkartmak hususunda, harflerle göğüsten dudağa çıkan nefesin karşılığıdır. Yaratılış ise, konuşanın nefesindeki hususi hey'et üzerine kelâm oluşturmaya mukabildir. O Hakk'ı tesbih ve tenzih ederim ki, insanı kendi için kâmil bir nüsha olarak yaratmıştır. Zîra kendine bak ve incele. Hakk'ın her bir sıfatına karşı kendinde bir şey bulursun. Mesela hüviyetine bak, neyin nüshasının? Benliğine bak, neyin nüshasının? Rûhuna bak, neyin nüshasının? Fikrine bak, neyin nüshasının? Basarına, hâfızana, kulağına, ilmine, hayatına, kudretine, kelâmına, irâdene, kalıbına bak, neyin nüshasının?” buyurur.

Vâhidiyet Zât'ın; sıfatların bütün olarak görüldüğü yerdir. Vâhidiyet'te sıfatların hepsi, çok ve çeşitliliği ile birlikte tektir. Sen tek olan Hakk'ın çokluğuna şaş!¹

Vâhidiyet'i idrak eden görür ki Vâhidiyet, ilahî isimlerin/sıfatların kaynağı olması itibariyle Allah'ın Zât'ıdır.

Orada sıfat Zat, Zat sıfattır. Açılım ve yaptırım olarak birbirinin zıddı görünse bile hepsi aynıdır.

Örneğin; Muntakim/intikam alan ismi, Allah'ın kendisi olduğu gibi, Allah da Muntakim'in aynıdır. (yani sıfat Zat, Zat sıfat) Aynı şekilde Muntakim ismi de, Mün'im/nimet veren isminin aynıdır.

Bunun gibi Vâhidiyet'te ödül ile cezâ da birdir ve aralarında hiç fark yoktur. Şöyle ki; cezâ azaptır, ama burada cezâ aynı zamanda ödüldür.

Bütün bunlar Zât'ın isimler ve sıfatlarda ve onların yaptırımlarında açığa çıkıp, görünmesi nedeniyledir. Bu nedenle Vâhidiyet hükmü ile Yüce Zât'ta açığa çıkan her şeyde, biri diğerinin aynı olur.

Ancak bu aynı oluş birlik tecellisine göredir. (Yani Hakk'ın vahdet/Vâhidiyet/teklik penceresinden böyledir.) Yoksa her ismin sahip olduğu yetkinlik bakımından değildir. Bilmen gerekir ki; Ehadiyet, Vâhidiyet ve Ulûhiyet arasında fark vardır. Bu farklar şunlardır:

Ehadiyet'te; isimler ve sıfatlara yer yoktur. Hepsi saklıdır ve sırf Zat vardır.

Vâhidiyet'te; isimler ve sıfatlar birebir (açılımsız ve yaptırımsız) Zat olarak açığa çıkar. Ancak aralarında hiçbir fark yoktur. Biri diğerinin aynıdır. (Yani sıfat, Zât'ın aynıdır.)

Ulûhiyet'te ise; isim ve sıfatların her biri, özellik ve niteliklerine göre açığa çıkar. Böyle olunca Muntakim/intikam alan ismi ile Mün'im/nimet veren ismi, birbirinin zıttı olur. Diğer bütün isim ve sıfatlar da böyledir.²

“Allah, kendisiyle birlikte hiçbir şey olmadığı halde vardı.” hadîsi, Ehadiyet tecellisini açık şekilde anlatır. Vâhidiyet'te aynıdır çünkü, *“O şu anda dahi ilk hâlindeki gibidir.”* Ayrıca; *“Allah'ın vechinden/yüzünden başka her şey yok olacaktır...”* (Kasas, 88) âyeti de Ehadiyet makamına işâret eder. İşte bu nedendir ki Ehadiyet, Vâhidiyet'ten daha üstün bir makamdır.³
(Zîra bu makam Zat makamıdır.)

İkinci taayyün: Vahdâniyet, Zât'ın ikinci mertebesi. İkinci mertebe, ilim düzeyinde ayrıışmış ve farklılaşmış olarak, eşyanın zuhur ettiği mertebedir. (...) Varlıktaki tesir ve fiilin dayandığı bütün ilâhî isimler, mücmel ve birlik özelliğiyle birlikte, içkin hakîkat ve îtibarlar, 'ikinci mertebe' denilen mertebede tafsilleşmiş ve ayrıışmış hâle gelirler. Bu mertebe; ulûhiyet mertebesi, Nefes-i Rahmânî, mânâlar âlemi, hakîkatlerin şekillendiği mertebe, ezeli ilim mertebesi, amâ mertebesi, insanın hakîkati, imkân mertebesi diye de isimlendirilir. Bütün bunlar, hakîkati bir olmakla birlikte, ikinci taayyünün göreceli isimleridir.

Bu mertebeye 'ikinci taayyün' denmesinin sebebi, onun ilk taayyünün sûreti olmasıdır. İlk taayyün, yüce Zât'ın mertebesidir.

'Ulûhiyet mertebesi' denmesinin nedeni, daha önce de belirttiğim gibi, onunla ve kendisinde zuhur eden, ikinci tecellinin

2 Abdülkerim b. İbrahim el-Cilî, *a.g.e.*, s. 143.

3 Abdülkerim b. İbrahim el-Cilî, *a.g.e.*, s. 144.

bütün ilâhî isimlerin aslı olmasıdır. Bu isimleri “Allah” isminden ibâret ‘câmi isim’ birleştirir. Bu nedenle bu mertebede gerçekleşen tecellî, “Allah” ismi ile isimlendirilir. Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. Çünkü kulların bakışı, o mertebeye ve ondaki tecellîyedir.

Ayrıca bu mertebe, nefslerinin yöneldiği ve kalplerinin mutmain olduğu hedefleridir. Bu mertebe, rahmetinin genişliğiyle onları örter. Akıllarını ise, kendisine dalmaktan ve onu araştırmaktan perdeler.

Bu mertebeye “Nefes-i Rahmânî” denmesinin nedeni şudur: Söz, teneffüs edenin içinden çıkan ve sahibinin ortaya çıkmasını istediği bir mânâ içeren nefestir. Böylelikle nefes, mahreç mertebelerinde belirlenir. Hakk’ın bilinmek arzusu da, daha önce belirttiğimiz ve tekrar işâret edeceğimiz üzere, ikinci taayyün vasıtasıyla bâtından zâhire çıkmıştır. Çünkü öncesindeki taayyüne –ki ilk taayyündür- bâtınlık ve zuhur nispetleri eşittir. O, daha önce de belirtildiği gibi, (birlik anlamındaki) vahdetin ta kendisidir. Bu ikinci taayyün de, Nefes-i Rahmânî’dir, çünkü o, ilim mertebesinde isimlerin ilmî ayrışmaları ve mücmel hakikatlerin tafsilleşmesiyle zuhur etmesinden ibârettir.

‘Mânâlar âlemi’ denmesinin nedeni, hiçbir şey Hakk’ın ilminin dışında kalamayacağı için, bütün küllî ve cüzî anlamların onda gerçekleşmiş olmasıdır.

‘İrtisam mertebesi’ denilmiştir, çünkü: İlâhî isimlere nispet edilen göreceli çokluk gibi, oluşa ve hakikatlerine izâfe edilen gerçek çokluk da orada şekillenmiştir.

‘Ezelî ilim mertebesi’ denilmiştir, çünkü: Zat, ‘sıfatlar’ ve ‘hakikatler’ denilen mazharları yönünden, kendi şe’nleri vasıtasıyla kendisine bu mertebede, yani ikinci mertebede zuhur etmiştir. Nitekim ilim de, ilk mertebe ve taayyüne göre,

hakîkatin hakîkate zuhurundan ibârettir. Başka bir ifâdeyle, zâtın birlik nispetlerini içermesiyle birlikte, kendisine zuhurdur. Buna göre, küllî taayyünleri –bunların ilki hayattır- ilim adına içermesi nedeniyle, kendisindeki gerçek birlik ve göreceli çokluk nedeniyle ‘ezelî ilim mertebesi’ diye isimlendirilmiştir.

‘Amâ mertebesi’ denilmesinin nedeni, zikredilen küllî-temel hakîkatleri kuşatan birlik ile çokluk arasında gerçekleşen ‘berzah’ olmasıdır (İnsân-ı kâmil). Söz konusu hakîkatler, tür ve cins olarak ayrılmış halde, doğrudan Hakk’a, dolaylı olarak âleme ve halka izâfe edilebilen hakîkatlerdir. Bu berzahın dışında ise, hakîkatlerin ferleri, türleri ve cüzleri ayrılmış ve mufassal halde ortaya çıkarlar. Amâ ‘ince bulut’ demek olduğu için, söz konusu hakîkatlerin Hakk’a ve halka izâfesi arasında engel bu berzah, ‘amâ mertebesi’ diye isimlendirilmiştir.

‘İnsânî hakîkat’ diye isimlendirilmesinin nedeni ise, bu küllî-temel hakîkatlerin, berzaha içkin olmasıdır. Bununla birlikte, ondan, yani insan hakîkatinden gizli bir şey tahakkuk etmiştir. Bu amâ mertebesine Hak, kendisine özgü mertebesinden yaratıkların nitelikleriyle zuhur ederek iner. Orası başka bir şeyin, herhangi bir tarzda ortak olamayacağı, Hakk’ın zâtına özgü zorunluluk mertebesidir. Böylelikle yaratıklara izâfe edilen her şey, bu mertebede Hakk’a nispet edilir. Çünkü bu mertebe Hakk’ın, yaratıklarıyla tecellî ettiği mertebedir. Dolayısıyla, şaşımak, tereddüt, gülmek, neşelenmek vb. gibi yaratıklara ait nitelikler Hakk’a izâfe edilir. Yaratıklar da, çokluk bağlarından kurtulup, oluş mertebelerininin düşüklüğünden yükseldiklerinde, ölüyü diriltmek, şaşmayı iyileştirmek, gerçek ve nezih niteliklerle bezenmek gibi, Hakk’a ait özelliklerle gözükürler.

Hız. Peygamber, ‘Âlemi yaratmadan önce Rabbimiz nerede idi?’ şeklindeki bir soru üzerine bu amâ’dan söz etmiştir: ‘Amâ’da idi.’ Hız. Peygamber’in bu ifâdesi, “Her nerede iseniz O, sizinle beraberdir” âyetine bağlıdır. Dolayısıyla, Allah bizi yaratmadan önce de, Amâ diye isimlendirilen bizi bildiği mertebede de bizimle beraberdi.

Amâ’nın sözlük anlamı, gören ile güneşin ışığı arasına giren ince bulut olduğu için, bu mertebeyi ifâde etmek için kullanılmıştır. Çünkü söz konusu mertebe, ince, latif ve varlık ışığı ile âyân-ı sâbite’ye izâfe edilmiş bakış arasında bir engeldir. Bu mertebenin imkân mertebesi diye isimlendirilmesinin nedeni, şudur: Ezelî ilme konu olan bilinenler, küllî ve cüzî mertebelerinde, varlığı ve gerçekleşmesi zorunlu olanla, varlığı imkânsız olan şeyler arasında, ortada bulunmaktadır. Böylelikle bu orta mertebe, imkân mertebesi diye adlandırılmıştır.⁴

Bir “*Mesnevî*” beytinin mânâsında şöyle buyruluyor: Melek-i mukarreb levh-i mahfuzdan gayb âlemini nasıl çekip alırsa, bu enfüs âleminde olan akıl dahi, her sabah, her günün dersini ve ilmini levh-i mahfuzdan çekip alır.

“Melek-i mukarreb, bu âlemi tasarruf etmeye, evirip çevirmeye memur olan meleklerdir ki, bunlar da Mikâil, İsrâfil, Cebrâil ve Azrâil’dir. İşte bunlar levh-i mahfuzdan, her günün emirlerini nasıl alıyorlarsa, akıl da öyledir. “*Kâinata ne varsa nefsinizde, kendinizdedir.*” (Zâriyât, 21) Onun için âlem-i ervâhî rûhunda, âlem-i ceberûtu (vahdâniyet) aklında, âlem-i lâhûtu (ahadiyet) da sırrında görmem lâzımdır.

Bu âlemleri başka yerlerde aramaya kalkışan kimseler, ata binip de: “Atım nerededir yâ hu, kim aldı atımı”, diye gafil ve başı boş gezen kimselere benzerler.⁵

Zât-ı ehadiyet (zâtın teklîği), mertebe-i vâhidiyete (birlik mertebesi) doğmasa, ilâhî mertebeler vücut bulmaz. İşte Kur’an’da “yarattım”, “kıldım” gibi ifâdeler, zât-ı ehadiyete delâlet eder. (ki Kur’an’daki ‘Ben’ makamıdır.) Cem sîgası ise, zât-ı vâhidiyete nâzırdır ki o mânâda zât, sıfatla beraberdir. “Yarattık”, “kıldık” gibi...(Kur’an’daki ‘Biz’ makamı).

Kâmil insan, kısaltılmış bir kitaptır ve ümmü’l-kitab’ın seçkin bir nüshasıdır (yazılı bir şeyden bir örnek). “Teklik Mertebesi”, zorunlu olan bütün fiilî isimleri içinde toplayan, bütün Rabbânî sıfatları kendinde barındıran bir mertebedir. İşte insan melekût âleminin acaipliklerini olduğu kadar, ceberût âleminin (Vahdâniyet) mânâ ve hakikatlerini de içeren bir nüshadır. O, ilâhî güzellikleri, şaşılacak sanatları içeren bir kitap; rûhânî ve cismânî, semâvî ve arzî, dünyevî ve uhrevî (âhiretle ilgili) âlemlerin özetini kuşatan şaşılacak bir şehirdir. Böylece, yani kâmil insan ilâhî mertebeyi kapsayan muhtasar (kısaltılmış) bir kitap olduğundan, “Allah Teâlâ Âdem’i Rabbânî sûreti üzerine yarattı.” (Hadis) “Allah Teâlâ Âdem’i kendi sûreti üzerine yarattı.” (Hadis). Allah’ın sûretinden maksat, onun isim ve sıfatlarıdır. İsim ve sıfatlara sûret denmesinin nedeni, insanın sûretle zâhir olması gibi, Cenâb-ı Hakk’ın da isim ve sıfatlarla zâhir olmasındandır.⁶

5 Ken’an Rifâî, *Sobbetler*, s. 123-124.

6 Cemâlnur Sargut, *Ey İnsan*, s. 119-120.

Ken'an er-Rifâi buyuruyor ki:

“Sabiha Hanım, adem yani yokluk ile vücut bir midir?”

Sabiha Hanımefendi: “Birdir Efendim.”

“Hangi mertebede fakat? Ahadiyet mertebesinde birdir. Vâhidiyet mertebesinde ayrılır.

Vâhidiyette, Âdem, mutlak vücudun nesi olur? Aynası olur. Oraya bakınca esrâr-ı Muhammedî zuhura gelir.

Bunu dünyaya tatbik edelim. Bu oluş âleminde yani bu dünyada Hakk'ın aynası nedir?”

Server Beyefendi : “Kâmil insandır. Mübarek varlığı, vücûd-ı mutlakın zarfıdır.”

“Zarf, harf gibidir. Harfler, mânâyâ zarftır. Ezel âleminde bütün hazırlıklar icmâlîdir. Yani fikir ve tasavvur hâlinindedir. Sanki komprime ve hulâsadır. Ama orada kuvvede yani, fikir ve tasavvurda olan hakikatler, bu dünya âleminde zuhur ve tatbik sahasına geçer.

Hakikat ambarında türlü türlü tohumlar olduğunu, Yaratan bilir. Bunların kimi arpa, kimi buğday, kimi çavdar, şu veya budur. O tanelerin içinde sap ve başak gizli olduğunu da, yine Yaratan bilmektedir. İşte bu henüz âşikâr olmamış noktaları âşikâr etmek yani dünyaya getirip, tasavvur hâlinde, zuhur hâline geçirmek için onları toprağa ekmek lâzımdır. Tâ ki, aslı ne ise, o zâhir olsun ve vücut bulsun.

Kezâlik insanın da dünyaya gelişinde, birçok sebep ve hikmetler vardır. Bunlardan biri de, kemâl tahsili ve Hakk'ın mârifetidir.

İnsan, ezel gününde Cenâb-ı Hakk'ın: *'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?'* sualine *'evet!'* dedi. İşte o ikrarı burada tasdikle, o vermiş olduğu ahdi burada ispata gönderildi. (...)

İşte insan, dünyaya çekirdek hâlinde olan isimleri tafsil ve vuslatın kadrini bilmesi için atıldı. Bu hicrâna, bu firâka